

Etapp 1
Latin – alla tiders språk!

Fontana di Trevi i Rom

Staffan Edmar

Latinet som internationellt kulturspråk

Latinet var ursprungligen modersmål för ett folk i landskapet Latium i mellersta Italien vid Tiberns nedre lopp, där staden Rom så småningom växte fram. När Roms välde successivt växte i det västra medelhavsområdet, blev latinet antingen modersmål eller ett inlärt andraspråk för alla dem som levde där.

När det stora romerska riket upplöstes med början ca 400 e. Kr. i samband med folkvandringarna i Europa, fortsatte latinet att vara flertalets modersmål inom de områden där romarriket funnits, låt vara i förändrad form. Under 800-talet blev det en tydlig skillnad mellan den lärda världens latin och det vardagliga latin som talades av gemene man. Detta vardagslatin övergick i de moderna romanska dotterspråken, bl.a. italienskan, franskan, spanskan, portugisiskan och rumänskan.

Ord som *porta* 'port' och *camínus* 'kamin' är latin. Tar vi bort ändelserna låter de som helt svenska ord. Och det finns många andra latinska lånord som vi uppfattar som i grunden svenska:

cella 'cell, litet rum',
luxus 'lyx, prakt',
mustum 'must',
pestis 'pest',
pilum 'pil'
sigillum 'sigill',
vallum 'vall',
vas 'vas',
vinum 'vin' etc.

Hur kommer det sig att vi uppfattar dessa latinska ord som svenska? Förklaringen är, att de mycket tidigt har tagits upp i vårt språk. Våra förfäder fick på resor söderut till det romerska riket redan vid floden Rhen lära sig att man kunde leva betydligt bekvämare och elegantare än de själva gjorde. När de stod inför alla de okända företeelserna behövde de egna ord för dem, och det lättaste var då att låna de nya orden samtidigt med föremålen eller begreppen (s. k. tidiglån).

På 800-talet nådde kristendomen genom Ansgars och andra missionärers verksamhet upp till Mälardalen och dess utbredning fortsatte. Genom kristendomen kom ett nytt latinskt ordförråd in i svenskan. En viktig verksamhetsgren inom kyrkan var skolan:

lector 'lektor',
magister 'lärare, magister',
penna 'fjäder (att skriva med), penna',
schola 'skola',
scribere 'skriva' etc.

Klosterfolket ägnade sig emellertid även åt annat, nämligen sjukvård och trädgårdsskötsel:

febris 'feber',
hospitale 'hospital' (sjukhus),
pulsus 'puls',
plantare 'plantera',
rosa 'ros',
viola 'viol' etc.

Även om latinet tidigt övergick i de romanska dotterspråken, förblev det länge undervisningsspråk och den lärda världens skriftspråk i hela Europa, alltså även i Sverige. Man skrev brev, läroböcker samt vetenskaplig och annan litteratur på latin. Som en följd av bruket av latin som vetenskapens internationella språk ända in på 1800-talet har vi i dag en omfattande latinsk terminologi (med inslag av grekiska) inom åtskilliga vetenskaper, t.ex. inom botanik genom bl.a. Linné (t.ex. *viola tricolor* 'stymvorsviol'), zoologi (t.ex. *homo sapiens* 'människan', *pica* 'skata', *ursus* 'björn') och medicin (t.ex. *bronchus* 'luftrör', *cerebrum* 'hjärna'). Latinska begrepp används även inom juridiken (*alibi* 'på annan plats', *alias* 'under andra omständigheter').

I dagens samhälle skapar man fortfarande företagsnamn som hämtas från latinet: *Anticimex* 'mot vägglus', *Ignis* 'eld', *Securitas* 'säkerhet', *Semper* 'alltid', *Vademecum* 'gå med mig', *Volvo* 'jag rullar' etc.

Alla större europeiska språk har inslag av latin i sitt ordförråd, och nya termer och begrepp inom vetenskap och teknik bildas ständigt på latinskt-grekiskt ordmaterial. Det var mot den bakgrunden som en känd engelsk språkforskare konstaterade: 'It is a mistake to speak of Latin as a dead language, it has merely ceased to be mortal!'

Vid foten av Spanska trappan i Rom finns Fontana della Barcaccia (Den läckande båtens fontän) från 1627. Dess vatten kommer från den restaurerade Acqua Vergine Antica, en akvedukt som går tillbaka till Aqua Virgo som anlades av kejsar Augustus svärson Agrippa år 22 f.Kr. Läs även texten på omslagets insida!

Hur betonar jag latinska ord i dag?

I tvåstaviga ord ligger betoningen alltid på första stavelsen (t.ex. *plánta*).

I ord med flera stavelser ligger **betoningen på näst sista stavelsen, om denna är lång.**

Lång är **stavelse** som innehåller 1) **diftong** (ae, oe, au, jfr *appláudo* 'jag applåderar'), 2) **lång vokal** (ofta markerad med längdstreck i ordlista, t.ex. *amīcus* 'vän') eller 3) **kort vokal följt av minst två konsonanter eller x** (t.ex. *sinīstra* 'till vänster').

I övriga fall betonas **tredje stavelsen från slutet.**

Hjälpregel: en vokal direkt före en annan vokal är i allmänhet kort Det heter alltså *átrium vídēo* ('jag ser atriet'). **Om andra uttalsfrågor** se Stödmaterial: Latinets uttall!

Accenttecken, som ju normalt inte sätts ut i lexikon, har i denna introduktionskurs satts ut till din hjälp..

Tillämpningsexempel

a) <i>noctúrnus</i> (u följs av mer än en konsonant, stavelsen räknas alltså som lång och betonas)   b) <i>cápío</i> (hjälpregel: i är kort före annan vokal, betoningen läggs alltså på föregående stavelse)   c) <i>capíllus</i> (i följs av mer än en konsonant, stavelsen räknas då som lång och betonas)

Ordföljden i svenskan och latinet

Modern svenska har en fast ordföljd för påståendesatser. Det innebär att det är en stor skillnad på innehållet i följande meningar:

1. *Fadern betraktar barnet.*
2. *Barnet betraktar fadern.*

I svenskan markerar vi subjektet (den som utför handlingen) genom att placera detta *före* predikatet, medan objektet (den som blir utsatt för handlingen, i det här fallet personen som blir betraktad) ofta placeras *efter* predikatet. Latinet har emellertid en *fri ordföljd och använder ändelseförsedda former (kasus) för att uttrycka vilken funktion ett substantiv har i satsen.*

Latinets substantiv har främst följande kasus:

I *nominativ* står subjektet, dvs. den som utför handlingen, t.ex. *Hästen galopperar.*

Med *genitiv* redovisas ett ägarförhållande, t.ex. *'Eriks häst är bäst'.*

I *dativ* står dativobjektet, dvs. den satsdel som anger *till, åt* eller *för* vem handlingen i satsen sker: *'Erik ger en sockerbit till hästen'.*

I *ackusativ* står ackusativobjektet, dvs. den satsdel som anger föremålet för predikatets verksamhet: *'Erik klappar hästen'.*

Med *ablativ* uttrycker latinet bl.a. medlet eller sättet varmed något görs, t.ex. *kämpa med svärd.*

Latinets substantiv har alltså kasusändelser, som anger de latinska ordens funktion i satsen (t.ex. som subjekt, dativobjekt eller ackusativobjekt). För att ta ett maskulint egennamn som exempel: Peter heter på latin *Petrus* när det är subjekt, *Petri* när namnet står i genitiv, *Petro* i dativ och *Petrum* när det står i ackusativ. Vi möter således tre av dessa kasusändelser i meningen *Marcus amico librum dat* 'Marcus ger åt vännen en bok'.

Utifrån latinets fria ordföljd kan denna mening formuleras på flera sätt:

Marcus librum amico dat.

Librum Marcus dat amico.

Amico librum Marcus dat.

Oavsett ordföljen blir betydelsen av de latinska meningarna densamma. Det är ju ordens **ä n d e l s e r** som är styrverktyg för hur meningen ska uppfattas, inte - som i svenskan - ordföljden.

Substantiv och adjektiv i singularis (*ental*)

1:a och 2:a deklinationerna

Nominativändelser

Tre vanliga nominativändelser i latinet är **-a** för feminina ord (F), **-us** för maskulina (M) och **-um** för neutrala (N), t.ex. *villa*, *discus*, *factum*. Ett latinskt adjektiv rättar sig efter sitt huvudord i fråga om genusändelse (kongruens). Normalt placeras adjektivet efter substantivet, om inte adjektivet ska betonas.

villa parva F	en liten lantgård
terra firma F	fast mark
Nova Scótia F	Nya Skottland (provins i Kanada)
discus magnus M	en stor tallrik
términus téchnicus M	teknisk term, fackuttryck (términus, i)
crocus vernus M	vårlig krokus (vernus, a, um vårlig)
factum bonum N	en god gärning
herbárium meum N	mitt herbarium (méus, a, um min)
impérium Romānum N	det romerska imperiet

Latinet saknar obestämd artikel (*en* person) och bestämd slutartikel (*personen*). Sammanhanget får därför avgöra om ett substantiv ska översättas med obestämd eller bestämd form. *Planta* kan alltså betyda 'planta', 'en planta' eller 'plantan' beroende på sammanhanget.

Genitivändelser

Ord som slutar på **-a** i nominativ får i genitiv ändelsen **-ae** (uttal *aj*: *villae* 'lantgårdens'). Ord som slutar på **-us** eller **-um** i nominativ får i genitiv ändelsen **-i** (*disci, facti*: 'tallrikens', 'gärningens').

currícūlum vitae *	levnadsbeskrivning, jfr CV (currícūlum, i N lopp - vita, ae F liv)
filius fortūnae	en lyckans 'ost', <i>egentligen</i> : son (filius, i M son - fortūna, ae F lycka)

*Eftersom *ae* uttalades *e* i senare tiders latin, kan vi se en genitiv i **medicine** doktor, **Marie** bebådelsedag och i ortnamn som **Sofiero** (efter svensk drottning Sofia). Om senlatinskt uttal se [s. 57](#)

advocátus diaböli	djävulens advokat (diábölus, i M djävul)
locus festi	plats för festen, festplats (locus, i M plats - festum, i N fest)

Latinska genitiver använder vi fortfarande: **Kristi** himmelfärdsdag, **S:t Nicolái** församling, **Berzélii** park, **Columbi** ägg, **Tántali** kval, **Bacchi** vapen, **Órpei** drängar (OD), **museichef** etc.

Ackusativändelser

Ändelsen i ackusativ är **-am** i femininum och **-um** i maskulinum och neutrum för våra tre substantivmönster: **villam** F, **discum** M, **factum** N.

Notera att latinsk preposition kan följas av kasusformen ackusativ!

in memóriam	till minnet (<i>prep. in följd av ack. innebär riktning: till</i> - memória, ae F minne)
in absurdum	till det orimliga (absurdus, a, um orimlig)
per cápsulam	‘genom kapsel’, röstning genom brev el. på annat sätt (per prep. m. ack. genom)
accípe (imperativ) ánulum	mottag ringen (ánulus, i M ring; <i>uttryck använt vid doktorspromotion</i>)
post scriptum	efter det skrivna (scriptus, a, um skriven) - post prep. med ack. efter
post festum	efter festen, dvs. <i>för sent</i> (festum, i N fest)

Dativ- och ablativändelser

Kasus dativ i en sats får ändelsen **-ae** (uttal *aj*) om det är ett feminint ord (**villae** F). Ändelsen **-o** för kasus dativ gäller däremot för ett maskulint ord som *discus* eller ett neutralt ord som *factum* (**disco** M, **facto** N).

För att uttrycka medel och tidpunkt använder **svenskan prepositionsuttryck** (*med svärd, genom strid; i vår tid, under dagen*), medan **latin** i stället ofta använder en kasusform som kallas **ablativ** och som lämpligen återges med ett svenskt prepositionsuttryck (t.ex. *med, genom; i, under*).

Feminina ord som *villa* slutar i ablativ på **-a** (**villa** F). Maskulina och neutrala ord som *discus* och *factum* slutar däremot i ablativ på **-o** (**disco** M, **facto** N).

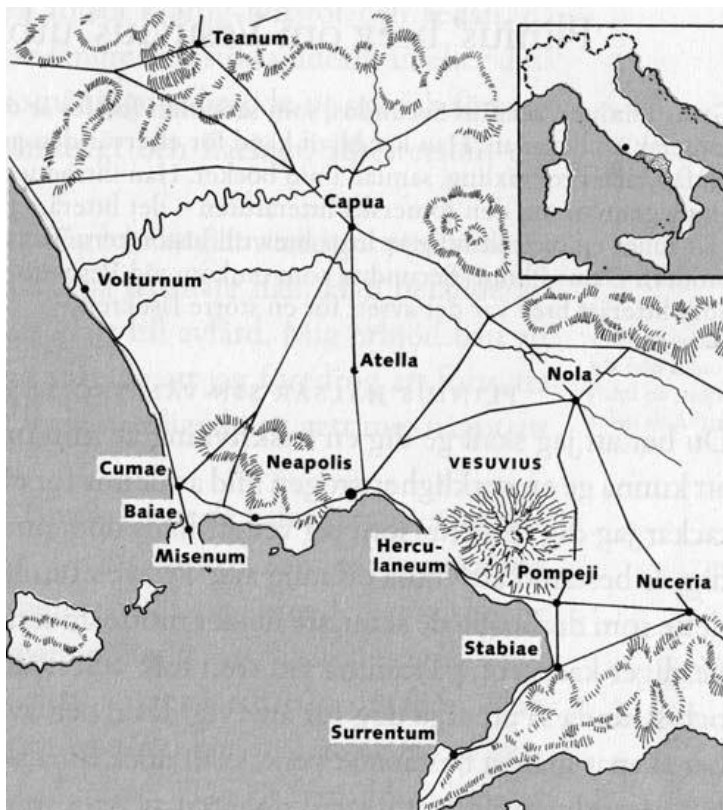
Notera att latinsk preposition kan följas av kasusformen ablativ!

non scholae sed vitae	inte för skolan utan för livet [lär vi]. (schola, ae F skola, vita, ae F liv)
dare aquam amíco	att ge vatten åt en vän (dare infinitiv ‘att ge’ - amícus, i M vän, <i>amico här i dativ</i>)
pro memória	för minnet, promemoria /PM pro (prep. med ablativ) för - memoria, ae F minne
pugnáre gládio	att kämpa med svärd (pugnáre infinitiv att kämpa - gladius, i M svärd), här <i>i abl.</i>
anno Dómīni	i Herrens år (annus, i M år; <i>anno här i ablativ</i> - dómīnus, i M herre)

Se samtliga böjningsformerna i singularis på s. 15 i rutans övre hälft!

Utgrävningar i Pompeji och Herculaneum

Vid tiden för Kristi födelse var Pompeji, som låg två mil sydöst om Neapel, en industri- och handelsstad med ungefär 10 000 invånare och Herculaneum en liten förstad till Neapel med cirka 5 000 invånare. Pompeji var särskilt berömt för sitt vin och för sina kvarnstenar av lava. Men den industri som satte sin prägel på staden var textiltillverkningen. Det romerska vägnätet var vid den tiden väl utvecklat och Pompeji hade bra förbindelser över land med både Neapel och Rom.

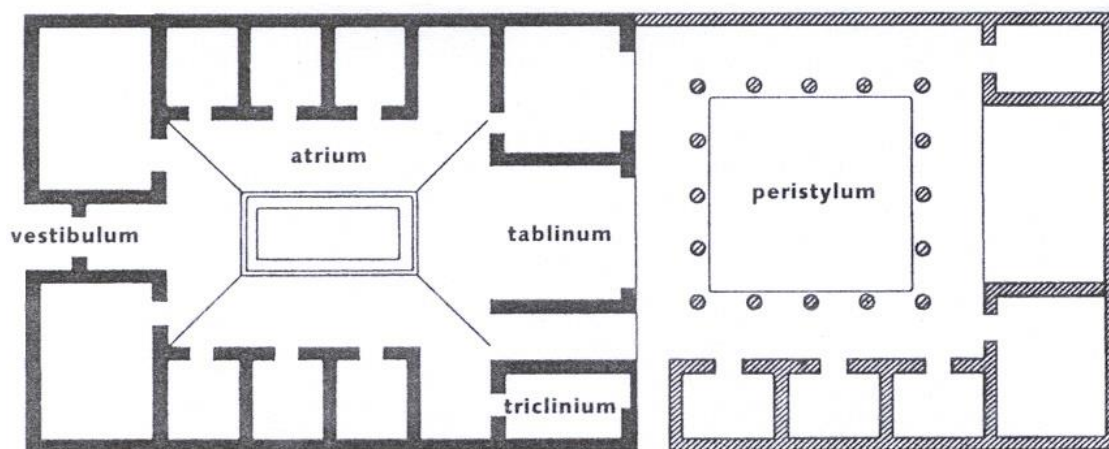
Kampanien ligger i den sydvästra delen av Italien.

En augustimorgon år 79 e. Kr. hade Vesuvius ett häftigt utbrott. Under detta utbrott begravdes flera städer under aska och lava, bland dem Pompeji och Herculaneum. Aska tillsammans med pimpsten sprutade upp ur kratern under två dygn, och stora strömmar av glödande lava gled nedför sluttningarna. Pimpstenarna och askan regnade ned i sådan mängd, att gatorna i Pompeji fylldes igen till tre meters höjd. De personer som sökte skydd inne i husen blev inestängda och levande begravda. De som flydde kom inte alltid undan med livet i behåll: många föll omkull på vägen, kvävda av rök och svavelångor. Nere vid hamnen i Herculaneum har man exempelvis hittat kropparna av en skara människor, som med dyrbarheter i sina knyten försökt hinna med de sista fartygen. De kom för sent: fartygen hade redan

sjunkit. Man beräknar att drygt 1 000 människor eller en tiondel av stadens befolkning omkom bara i Pompeji vid vulkanutbrottet.

Pompeji och Herculaneum har alltsedan 1700-talet varit föremål för utgrävningar. Dessa fortsätter alltjämt. Man har grävt ut ungefär tre fjärdedelar av det gamla Pompeji. Herculaneum har varit mera svårtillgängligt, eftersom det täcktes av ett hårt lager av tuff, på vilket staden Ercolano senare byggts. Utgrävningarna på dessa platser har gjort det möjligt för oss att få ögonblicksbilder av livet i en romersk småstad, i detta fall inte bara konstverk och tempel utan även vardagssaker och vanliga bostadshus. Genom att spruta in gips i de håligheter som man vid utgrävningarna stött på i Pompejis asktäckte har man kunnat göra fullständiga avgjutningar av omkomna djur och människor.

Bland det intressantaste i Pompeji är kanske alla graffiti och målade menningar som finns på husväggarna i stor mängd. Vid Vesuvius utbrott var kommunalvalet nära förestående. Valplakaten och annonserna är därför dominerande vid sidan av all slags annat klotter på husväggarna. Sammantaget ger detta och övriga fynd på platsen en mycket god kunskap om hur de vanliga människorna levde under första århundradet e. Kr.

Plan över ett romerskt hus

Det romerska huset känner vi till framför allt genom utgrävningarna i Pompeji och Herculaneum. Dess huvudrum kallades *atrium*. Ljuset föll in genom en fyrkantig öppning i taket, som från sidorna sluttade inåt. På så sätt kunde regnet rinna genom öppningen ner i en bassäng. Denna vattenbassäng kallades *impluvium* (av *pluvia*, *ae* F regn). Det romerska huset bestod oftast av två delar, atriehuset och det bakom detta liggande peristyllhuset, dvs. en trädgård omgiven av en kolonnad mot vilken rum öppnade sig. Huset vände sig inåt. Ljus och luft fick man från de båda inre gårdarna. Ytterväggarna saknade fönster eller hade bara små gluggar.

I denna välbevarade villa i Herculaneum diskuterar besökarna hur dörrarna en gång fungerade.

Notera fontänen och bassängen ('impluvium') mitt i husets 'atrium', vidare bänkens lejonassar.

Lite om verb

Imperativ

Imperativ - former av verbet som innebär en uppmaning eller befallning - är en lättlärd form. Den första formen, som används vid *tilltal till en person* ('du'), sammanfaller som regel med verbstammen: **salve** 'var hälsad', **vale** 'må väl'!

Den andra formen, som används vid *tilltal till flera personer* ('ni'), bildas genom tillägg av ändelsen **-te** till stammen: **salvē-te** 'var hälsade', **valē-te** 'må väl'!

Presens (nutidsform)

I en latinsk sats behöver man inte sätta ut personliga pronomen: **ego** jag, **tu** du, **nos** vi, **vos** ni. Man kan nämligen på verbets personändelser se, vem som är subjekt: **-o** eller **-m** jag, **-s** du, **-t** han/hon/den/det, **-mus** vi, **-tis** ni, **-nt** de:

stúde- o	<i>jag studerar</i>	sum	<i>jag är</i>
stúde- s	<i>du studerar</i>	es	<i>du är</i>
stúde- t	<i>han/hon/den/det studerar</i>	est	<i>han/hon/den/det är</i>
studē- mus	<i>vi studerar</i>	sumus	<i>vi är</i>
studē- tis	<i>ni studerar</i>	estis	<i>ni är</i>
stúde- nt	<i>de studerar</i>	sunt	<i>de är</i>

Infinitiv (man kan sätta 'att' framför en svensk infinitiv, t.ex. 'att studera')

Latinets infinitivändelse är **-re**. Det finns fyra verbtyper (konjugationer):

i den **första** fogas till verbets bas en **lång vokal ā** (t.ex. observ-**ā**-re 'iaktta')

i den **andra** fogas till verbets bas en **lång vokal ē** (t.ex. stud-**ē**-re 'studera')

i den **tredje** finns ingen lång vokal i anslutning till verbets bas. Basen kompletteras i stället med en kort vokal (**ī**, **ē** eller **ū**) framför verbändelse för att underlätta verbformens uttal (t.ex. scrīb-**ē**-re 'skriva')

i den **fjärde** fogas till verbets bas en **lång vokal ī** (t.ex. serv-**ī**-re tjäna, servera')

Anm.: I den tredje konjugationen finns en variant med verbbas som har utvidgats med kort **ī**: fac-**ī**-.

Amat-ne Paula Successum aut Marcum?

Staden Pompeji, som låg alldeles i närheten av vulkanen Vesuvius, begravdes i aska och pimpsten vid vulkantbrottet år 79 e.Kr. När arkeologerna långt senare grävde fram det som återstod, hittade man bl.a. *graffiti* på hus och murar. Bakom en av dessa graffiti döljer sig en kärlekshistoria som du kan läsa om här:

Tycker Paula om Successus eller Marcus?

amo jag älskar, tycker om - **ne** partikel som sammanskrivs med verbet, markerar fråga, översätts ej - **Succéssus**, i pojknamn - **aut** eller - **Marcus**, i pojknamn

(1)

Succéssus in óppido Pompeiis hábitat. Tabernam ad Portam Marīnam habet.

prep. in följd av *ablativ* innebär *befintlighet*: i - **óppidum**, i N stad - **Pompeii** (förekommer endast i plur., jfr eng. *Athens*) Pompeji, stad i Kampanien - **hábito** 1 jag bor - **taberna**, ae verkstad - **ad** (*prep. m. accusativ*) till, vid - **porta**, ae F port **marīnus, a, um** havs- - **hábeo** 2 jag har

Översättning: Successus bor i staden Pompeji. Han har en verkstad vid Porta Marina.

(2)

Paula cum Iulia, matércūla sua, non longe a foro in caupōna hábitat.

cum (*prep. m. ablativ*) med - **matércūla**, ae F moder - **suus, a, um** sin - **forum**, i N torg - **non** inte - **longe** långt - **a = ab** (*prep. m. ablativ*) från - **caupōna**, ae F värdshus
Paula bor i ett värdshus inte långt från torget tillsammans med sin mor Julia.

(3)

Successus, dum in taberna textūram textit, viam ante tabernam observat.

dum medan - **textūra**, ae F tyg - **texo** 3 jag väver - **via**, ae F väg - **ante** (*prep. m. accusativ*) framför - **observo** 1 jag iakttar

Medan Successus väver tyg i verkstaden, iakttar han vägen framför verkstaden.

(4)

Paula cum Marco amīco venit. Vehícūlum magnum per Portam Marīnam ad caupōnam trahunt.

amīcus, i M vän - **venio** 4 jag kommer - **vehícūlum**, i N vagn - **per** (*prep. m. accusativ*) genom - **traho** 3 jag drar - **caupōna**, ae F värdshus

Paula kommer med vännen Marcus. De drar en stor vagn genom Porta Marina till värdshuset.

(5)

In vehícūlo dólum magnum et testa pulchra sunt.

dólum, i N tunna - **magnus, a, um** stor - **testa**, ae F lerkärl - **pulcher, ra, rum** vacker

På vagnen finns en stor tunna och ett vackert lerkärl.

(6)

In dólio óleum est, in testa vinum. Marcus et Paula multum inter se iocant.

óleum, i N olja - vinum, i N vin - ioco 1 jag skämtar - **inter se** mellan sig, med varandra

Det finns i tunnan vin, i lerkärlet olja. Marcus och Paula skämtar mycket med varandra.

(7)

Successus Paulam spectat et audit, nam amat puellam formōsam.

specto 1 jag ser (på), betraktar - **audio** 4 jag hör, lyssnar på - **nam** ty, nämligen

amo 1 jag älskar, är kär i - **puella, ae F** flicka - **formōsus, a, um** vacker

Successus betraktar Paula och lyssnar på henne, ty han älskar den vackra flickan.

(8)

Sed Successus non solus Paulam amat; etiam Marcus Paulam amat et rivālis est.

sed men - **solus, a, um** ensam - **etiam** även - **rivālis** (3:e dekl.) rival - **est** han är

Men Successus älskar inte ensam Paula; även Marcus älskar Paula och han är en rival.

(9)

Amátne Paula Successum aut Marcum? Nescīmus, sed Marcus in muro ad portam, ubi Paula hábitat, hoc scribit:

amo 1 jag tycker om - **aut** eller - **nescio** 4 jag vet inte - **ad** (prep. m. *ackusativ*) till, vid

murus, i M mur - **hoc** detta - **scribo** 3 jag skriver

Tycker Paula om Successus eller Marcus? Det vet vi inte men Marcus skriver på muren vid porten där Paula bor detta:

(10)

SUCCESSUS PAULAM AMAT, SED PAULA EUM NON CURAT. AMAT ENIM ME. SCRIBIT MARCUS. VALE

sed men - **eum** (*ack. mask.*) honom - **curo** 1 jag bryr mig om - **enim** nämligen
me mig - **vale** farväl, hej

SUCCESSUS ÄLSKAR PAULA, MEN PAULA BRYR SIG INTE OM HONOM. HON ÄLSKAR NÄMLIGEN MIG. (DETTA) SKRIVER MARCUS. HEJ

(11)

Scriptum non Successo gratum est; Successus in muro tum respondet:

scriptus, a, um skriven, skrivet; *scriptum* (neutr.sing.) det skrivna - **gratus, a, um**

med dativ kär(t) för, trevlig(t) för - **tum** då - **respóndeo** 2 jag svarar

Det skrivna är inte trevligt för Successus. Successus svarar då på muren:

(12)

INVIDIOSUS ES, QUIA EGO SUM VIR BELLUS. PAULA ME AMAT, NON TE!

invidiōsus, a, um missunnsam, avundsjuk - **quia** eftersom - **vir, viri M** man, karl, kille - **bellus, a, um** stilig, förträfflig - **te** dig

DU ÄR AVUNDSJUK, EFTERSOM JAG ÄR EN STILIG KILLE. PAULA ÄLSKAR MIG, INTE DIG!

(13)

Marcus hoc in muro nunc scribit: DICO ET SCRIBO. AMAS PAULAM, QUAE TE NON CURAT. NAM PAULA AMAT ME MARCUM!

hoc detta - **nunc** nu - **quae** (relativt pronomen fem. nom.) som

Marcus skriver nu på muren detta: JAG SÄGER OCH JAG SKRIVER: DU ÄLSKAR PAULA, SOM INTE BRYR SIG OM DIG. PAULA ÄLSKAR NÄMLIGEN MIG MARCUS!

I Herculaneum, liksom i Pompeji, fanns i gathörnen tavernor, värdsbus eller inköpsställen för linser, nötter, bönor och torkad frukt, dvs. snacks. Vi vet inte exakt vad bunkarna (dolierna) i disken innehöll. Vinet förvarades i amforor på golvet. Varm mat lagades på spishällar och serverades ur gryta.

Substantiv och adjektiv i pluralis (*flertal*)

1:a och 2:a deklinationerna

Nominativändelser

För att beteckna pluralis nominativ används för ett feminint ord som *villa* ändelsen *-ae* och för ett maskulint ord som *discus* ändelsen *-i*. Neutrala ord som *factum* får i pluralis nominativ ändelsen *-a*. Notera för nominativ: *villae* F, *disci* M, *facta* N.

villae parvae F	små lantgårdar (villa, ae F lantgård)
summae magnae F	stora summor (summa, ae F summa)
disci parvi M	små tallrikar (discus, M , tallrik)
términi téchnici M	tekniska termer (términus, i M term)
facta bona N	goda gärningar (factum, i N gärning)

Genitivändelser

I genitiv gäller ändelserna *-arum* för femininum pluralis och *-orum* för maskulinum och neutrum pluralis (*villarum* F, *discorum* M, *factorum* N).

pretium tabularum	tavlornas pris (tábula, ae F tavla)
summa summorum	summornas summa
puer decem annorum	en tio års pojke (annus, i M år)
pretium vinorum	vinernas pris (vinum, i N vin)

Akusativändelser

I pluralis används akusativändelserna *-as* för femininum, *-os* för maskulinum och *-a* för neutrum (*villas, discos, facta*). Latinsk preposition kan följas av kasus akusativ!

... iactare margaritas ante porcos	kasta pärlor framför svin (iacto 1 jag kastar margarita, ae F pärla - ante preposition med akusativ framför - porcus, i M svin)
scintillae parvae praebent incendia magna	små gnistor åstadkommer stora eldsvådor (scintilla, ae F gnista - praebeo 2 jag åstadkommer - incendium, i N eldsvåda)
servi habent servos suos	drängar har sina drängar, jfr sv. 'min dräng har också en dräng' (servus, i M dräng - habeo 2 jag har - suus, a, um sin)

Dativ- och ablativändelser

Dativ och ablativ pluralis får båda ändelsen *-is* (*villis* F, *discis* M, *factis* N).

Latinsk preposition kan följas av kasus ablativ!

gratias ago amicis (<i>amicis</i> här dativ)	jag framför tack till vännerna (gratia, ae F tack, nåd, välvilja - ago jag gör, framför)
gratiis (<i>gratiis</i> här ablativ)	gratis, eg. av välvilja, nåd (<i>på latin pluralis</i>)
de (<i>preposition med ablativ</i>) mórtuis nil nisi bene	om de döda endast gott (mórtuus, a, um död - nil nisi intet om inte, dvs. 'endast' - bene adverb gott)

Se samtliga böjningsformer i pluralis på s. 15 i rutans nedre hälft!

Sammanfattning

Ändelsesystem A för substantiv och adjektiv

1:a deklinationens *femininum* (nominativ **-a**) har sina särskilda kasusändelser, medan 2:a deklinationens *maskulinum* (nominativ **-us**) och *neutrum* (nominativ **-um**) har ändelser som är varandra ganska så lika.

För 1:a dekl. gäller alltid **genitivändelsen -ae**, för 2:a dekl. alltid **genitivändelsen -i**.

K a s u s	1:a deklinationen		2:a deklinationen		2:a deklinationen							
	Femininum (F) på -a :		Maskulinum (M) på -us :		Neutrum (N) på -um :							
	<i>villa</i>	<i>gård</i>	<i>parva</i>	<i>liten</i>	<i>discus</i>	<i>tallrik</i>	<i>magnus</i>	<i>stor</i>	<i>factum</i>	<i>gärning</i>	<i>bonum</i>	<i>god</i>
Singularis												
nominativ	vill- a	parv- a	disc- us	magn- us	fact- um	bon- um						
genitiv	vill- ae	parv- ae	disc- i	magn- i	fact- i	bon- i						
dativ	vill- ae	parv- ae	disc- o	magn- o	fact- o	bon- o						
ackusativ	vill- am	parv- am	disc- um	magn- um	fact- um	bon- um						
ablativ	vill- a	parv- a	disc- o	magn- o	fact- o	bon- o						
Pluralis												
nominativ	vill- ae	parv- ae	disc- i	magn- i	fact- a	bon- a						
genitiv	vill- arum	parv- arum	disc- orum	magn- orum	fact- orum	bon- orum						
dativ	vill- is	parv- is	disc- is	magn- is	fact- is	bon- is						
ackusativ	vill- as	parv- as	disc- os	magn- os	fact- a	bon- a						
ablativ	vill- is	parv- is	disc- is	magn- is	fact- is	bon- is						

Maskulina substantiv i 2:a deklinationen har i vokativ (tilltalskasus) ändelsen **-e**: *Amice optime!* Bäste vän!

En del maskulina substantiv i 2:a deklinationen har tappat nominativändelsen **-us**: *puer*, gen. *pūeri* 'pojke' (böjningsstam *puer*-).

Efter förlust av nominativändelsen **-us** har det för några av dessa substantiv varit nödvändigt att i nominativ skjuta in ett stavelsebildande *e* framför *r*: *agr* > *ager*, gen. *agri* 'åker' (böjningsstam *agr*-), jfr samma språkliga fenomen i svenska Peter, som kommer av Petr[us].

Vad som sagts om *puer* och *ager* gäller också för adjektiv som *miser*, *miserā*, *miserum* 'olycklig' (böjningsstam *miser*-) och *pulcher*, *pulchra*, *pulchrum* 'vacker' (böjningsstam *pulchr*-).

Possessiva pronomen böjs som adjektiv efter 1:a och 2:a deklinationerna: *meus*, *a*, *um* 'min', *tuus*, *a*, *um* 'din', *noster*, *nostra*, *nostrum* 'vår', *vester*, *vestra*, *vestrum* 'er' och *suus*, *sua*, *suum* 'sin'.

Ett latinskt adjektiv rättar sig efter sitt huvudord i fråga om genus, kasus och numerus alldeles som i svenskan: *en vacker villa*, *ett vackert träd*, *vackra trädgårdar!*

Lånord från latinet

1:a deklinationen (femininum)

1. nominativformen: *gloria, karta, kamera, villa, flamma, penna, materia* m.fl.
2. böjningsstammen (utan -a): *medicin, figur, kultur, person, natur, form, port, cell, ven, ros* m.fl. (av *medicinā, figurā, culturā* etc.)
3. något förändrade: *regel* (av *régula*), *tavla* (av *tábula*), *kapsel* och *kapsyl* (av *cápsula*), *fabel* (av *fábula*) m.fl.
4. egennamn som går tillbaka på latinskt substantiv eller adjektiv:
Viktoria (=seger), *Pia* (=den fromma), *Beata* (=den lyckliga), *Paula* (= den lilla) m.fl.

2:a deklinationen (maskulinum)

1. nominativformen: *diskus, cirkus, modus, minister, magister* m.fl.
2. böjningsstammen (utan -us): *mur, glob, pol, nerv, stil, patron* m.fl. (av *murus, globus, polus* etc.). Avledda ord bildas på böjningsstammen, t.ex. *glob-al*.
3. något förändrade: *cirkel* (av *círculus*), *muskel* (av *músculus*), *cykel* (av *cyclus*) m.fl.
4. egennamn som går tillbaka på latinskt substantiv eller adjektiv: *Magnus* (=den store), *Justus* (=den rättvise), *Urban* (=stadsbon), *Paul* (=den lille) m.fl.

2:a deklinationen (neutrum)

1. nominativformen: *preludium, stipendium, premium, akvarium, herbarium, kolumbarium, indicium, museum, studium, laboratorium, krematorium, observatorium, sanatorium* m.fl.
2. böjningsstammen (utan -um): *fest, element, ornament, vin* m.fl. (av *festum, elementum* etc.) . Avledda ord bildas på böjningsstammen, t.ex. *central, museal*.
3. något förändrade: *tempel* (av *templum*), *sekel* (av *saeculum*) m.fl.

Märk att former i neutr. plur. på -a förekommer i svenskan, t.ex. *fakta, centra, massmedia* (av *faktum, centrum, massmedium*)

erro 1 jag gör misstag – **humānus, a, um** mänsklig

Teckning av Staffan Lindén

Avslutande uppgifter för etapp 1

1. Utgå från textstycket *Amatne Paula Successum aut Marcum?* i det föregående! Vilka ord i meningen **Successus, dum in taberna textūram textit, viam ante tabernam observat** står i ackusativ? Ange inom parentes efter respektive ord skälet för böjningsformen ackusativ!
2. Av vilka byggnadstekniska huvuddelar bestod i allmänhet välbärgade romares hus i Pompeji?
3. Utgå från verben **labōro, labōrāre** 1 'arbeta' och **respondeo, respondēre** 2 'svara'. Vad heter 'pojken (púer, i) arbetar' respektive 'pojkarne arbetar' och 'du svarar' respektive 'vi svarar'? Ange med accent hur formerna betonas!
4. Skriv ned de sex presensformerna av **esse** 'vara'! 'Jag är', 'du är' etc.
5. Repetera först uttryck på latin, presenterade i Etapp 1 s. 5-6! Vad heter på latin:
a) 'i Herrens år' b) 'för minnet' c) 'efter det skrivna' och d) 'till det orimliga'?
6. Repetera ändelsesystem A! Identifiera följande former av **rosa** F 'ros' genom att ange singularis eller pluralis samt kasus för a) **rosae** b) **rosis** c) **rosa** d) **rosam!**
7. Identifiera vidare följande former av **amicus** M 'vän' genom att ange singularis eller pluralis samt kasus för a) **amīci** b) **amīco** c) **amīcis** d) **amicōrum!**

Rätta efter Facit

I dagens Pompeji kan man på nytt vandra längs gatorna och ta sig över med hjälp av övergångsstenarna.

Facit Etapp 1

Avslutande uppgifter för Etapp 1

1 **texturam** (ackusativobjekt till *textit*), **viam** (ackusativobjekt till *observat*), **tabernam**
(ackusativ därför att prepositionen *ante* följs av kasus ackusativ)

2 atriadelen och peristyldelen

3 **puer labórat, púeri labórant; respóndes, respondémus**

4 **sum, es, est, sumus, estis, sunt**

5 a) **anno Domini** b) **pro memoria** c) **post scriptum**, d) **in absurdum**

6 a) singularis genitiv singularis dativ pluralis nominativ	b) pluralis dativ pluralis ablativ	c) singularis nominativ singularis ablativ	d) singularis ackusativ
--	---	---	--------------------------------

7 a) singularis genitiv pluralis nominativ	b) singularis dativ singularis ablativ	c) pluralis dativ pluralis ablativ	d) pluralis genitiv
---	---	---	----------------------------